

## ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ ТА АНТИМОНОПОЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА МОЖЛИВИЙ МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ

### TRANSNATIONAL CORPORATIONS OF THE WORLD'S LEADING COUNTRIES AND ANTITRUST LAW: REGULATORY ISSUES AND POSSIBLE INTERACTION MECHANISM

Косінова Д.С., к.ю.н.,

асистент кафедри права Європейського Союзу

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Малик К.Р., студент V курсу  
міжнародно-правового факультету

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Статтю присвячено виявленню ролі транснаціональних корпорацій (далі – ТНК) у розвитку світової економіки та їхньої діяльності в Україні. Проаналізовано історію становлення та розвитку ТНК як початкового етапу зародження взаємовідносин між країнами. Висвітлено дві основні позиції, які, на думку автора, є протиставленими в укладенні масштабної міжнародної багатосторонньої угоди з міжнародних інвестицій. Автор дослідив особливості функціонування транснаціональних корпорацій у Китаї та Європі. Розглянуто масштаби діяльності найбільших світових ТНК, обсяги прямих іноземних інвестицій через ТНК, вплив глобалізаційних викликів і світової пандемії COVID-19 на діяльність ТНК. Визначено тенденції розвитку світового господарства з урахуванням регіоналізації економічних процесів і використання протекціоністської політики окремими державами. Проаналізовано позиції провідних науковців з удосконалення таких корпорацій. Автор зазначає, що поки в Україні не створено сучасної державної системи регулювання діяльності суб'єктів природних монополій. Держава та її антимонопольні органи ще досі не навчилися дотримуватися вимог законодавства, щоб допомогло правильно регулювати діяльність суб'єктів господарювання. Автор проаналізував основні проблеми вітчизняного антимонопольного законодавства, визначив, що в подоланні цих проблем може допомогти вивчення іноземного досвіду та його адаптація до вітчизняних реалій. Зазначено, що сьогодні основні нормативно-правові акти, що формують антимонопольне законодавство, потребують нагального оновлення. Автор доходить висновку, що вчасне подолання проблем захисту від монополії може вплинути на позицію України на світовій арені лідерів транснаціональних корпорацій.

**Ключові слова:** транснаціональна корпорація, монополія, антимонопольна політика, антимонопольне законодавство, прямі іноземні інвестиції.

The article is devoted to identifying the role of transnational corporations (TNCs) in the development of the world economy and their activities in Ukraine. The history of the establishment and development of TNCs as the initial stage of the emergence of relations between countries is analyzed. The two main positions are highlighted, which, in the author's opinion, are a confrontation in concluding a large – scale international multilateral agreement on international investments. The author studies the peculiarities of the functioning of transnational corporations in China and Europe. The scale of activity of the world's largest TNCs, the volume of foreign direct investment through TNCs, the impact of globalization challenges and the global pandemic COVID-19 on the activities of TNCs are considered. Trends in the development of the world economy are identified, taking into account the regionalization of economic processes and the use of protectionist policies by individual states. The positions of leading scientists on the improvement of such corporations are analyzed. The author notes that Ukraine has not yet created a modern state system of regulating the activities of natural monopolies. The state and its antitrust authorities have not yet learned to comply with the law to help regulate the activities of economic entities. The author analyzes the main problems of domestic antitrust law, it is determined that in overcoming these problems can help study foreign experience and its adaptation to domestic realities. It is noted that today the main normative legal acts that form antitrust law need to be urgently updated. The author concludes that the timely overcoming of the problems of protection against monopoly may affect the position of Ukraine on the world stage of leaders of transnational corporations.

**Key words:** transnational corporation, monopoly, antitrust policy, antitrust law, foreign direct investment.

**Постановка проблеми.** У сучасному суспільстві транснаціональні компанії відіграють значну роль у світовій економіці. ТНК стають провідними інвесторами, провідними торговими компаніями, стимуляторами міжнародної трудової міграції та розробниками сучасних технологій. Для гармонійного розвитку та стабільності держава насамперед повинна забезпечити не тільки вільний розвиток малого та середнього бізнесу, але й відсутність диктатури монополій. Сьогодні велика кількість компаній часто не може успішно розвивати свій бізнес і стати світовими лідерами у своїй сфері. Основна проблема виникає через зусилля монополістів заповнити ринок і «перетягнути» основні активи. Менші за обсягом компанії не можуть з ними змагатися, адже не мають досить досвіду, активів, ділової репутації та достатнього нормативного регулювання з боку держави. Україна не є винятком. На жаль, поки що антимонопольне законодавство не відповідає нормам міжнародного права через недосконалість системи державного управління загалом, але наша держава прагне до розширення власних транснаціональних компаній.

Тому актуальним і досі залишається вивчення антимонопольного регулювання за кордоном. Саме досвід провідних країн світу допоможе в розробленні новацій у постановці та виконанні завдань щодо створення сприятливих умов для розвитку економіки країни шляхом упровадження ефективної системи державного регулювання діяльності монополій у всіх сферах національної економіки з метою мінімізації збитків від діяльності, що суперечить інтересам суспільства.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання, пов'язані з проблемами регулювання антимонопольного законодавства, розглядали такі провідні науковці, як: В. Сіденко, О. Чернова, О. Пазиніч, І. Шкурат, А. Глушечська, О. Бакалінська, А. Ставицька, А. Перетяцько та інші вчені.

**Мета статті** полягає в аналізі національного антимонопольного законодавства, визначенні його основних проблем та врахуванні досвіду провідних країн світу як засобу їх подолання.

**Виклад основного матеріалу.** Перш за все треба звернути увагу на термінологію, яка використовується для позначення ТНК. Більшість пострадянських дослідників

використовують термін «транснаціональна корпорація», але через дискусійність самого поняття важко до кінця його зрозуміти та застосовувати на практиці. Проте можна звернутися до Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій 1983 р., за яким «транснаціональна корпорація» визначається як підприємство, що складається з підрозділів у двох або більше країнах, які мають узгоджену політику та спільну стратегію, і є взаємопов'язаними спільними системами ухвалення рішень одного або декількох центрів, які мають значний вплив на діяльність інших компонентів, зокрема обмін знаннями, ресурсами та відповідальністю [14]. Водночас у проєкті зазначено, що його положення застосовуються до підприємств незалежно від країни походження та власності: приватної, державної чи змішаної. Пункт 20 Проєкту 2003 р. про відповідальність транснаціональних корпорацій та інших комерційних підприємств [1] містить чітке визначення з єдиним роз'ясненням, що ТНК можуть діяти в будь-якій правовій формі та діяти індивідуально або колективно. Цікавим і водночас плачевним є те, що національне антимонопольне законодавство й досі не містить законодавчого закріплення терміна «транснаціональна корпорація». На нашу думку, це є прогалиною в національному законодавстві, що згодом може призвести до проблем в економічній сфері України. Отже, щоб зрозуміти достеменно це поняття, звернімося до витоків історії.

Історія становлення та розвитку транснаціональних корпорацій бере свій початок із XVII ст., тобто з часу створення англійської компанії *East India Company*. Проте значно стрімкого розвитку транснаціоналізаційні процеси почали набувати лише наприкінці XIX ст. Цю ситуацію можна пояснити тим, що до кінця XIX ст. у світі переважало місцеве виробництво. У цей період близько 90 % всіх товарів і послуг вироблялося на базі місцевих компаній і в тих же межах реалізовувалася переважна частина виробленої продукції [10, с. 24].

Нині до діяльності ТНК ставляться по-різному й дуже часто питання їхньої ролі стає предметом гострих дискусій у межах ООН та Організації економічного співробітництва й розвитку чи Світової організації торгівлі. Як зазначає В. Сіденко, з думкою якого ми погоджуємося, нині є дві позиції: поставити ТНК під контроль, виробивши правила для їхньої діяльності, або ж лібералізувати світові інвестиційні режими й дати водночас можливість корпораціям більш ефективно маневрувати ресурсами [8]. На нашу думку, саме це протиріччя не дає змоги, на сьогоднішній день, укласти масштабну міжнародну багатосторонню угоду з міжнародних інвестицій. Проте на практиці вже є кілька прикладів, де країни саме за допомогою транснаціональних корпорацій досить-таки успішно змогли розв'язати проблеми подолання технологічного відставання, нарощування свого експортного потенціалу та прискорення економічного розвитку. Як приклад, це країни Південно-Східної та Східної Азії, остання з яких – це Китай. Саме ця країна створила потужні механізми зростання внутрішньої економіки, завдяки яким увійшла у міжнародну торгівлю з можливістю отримання інвестицій [11, с. 373]. Наприклад, Сільськогосподарський банк Китаю (*Agricultural Bank of China*) займається наданням міжнародних комерційних банківських і фінансових послуг. Корпорація здійснює свою діяльність через такі сегменти, як: «корпоративний бізнес»; «персональний банк»; «казначейські операції» та «інші операції» [13].

У Європі найбільш потужні транснаціональні корпорації розташовані в Німеччині (*Adidas Ltd., Allianz SE, Audi AG, BMW, Volkswagen AG*), Італії (*Ferriera Valsider, Trametal*), Франції (*L'Oreal, Gucci, Puma, Peugeot, Citroen*), Австрії (*Red Bull, Swarovski Crystal*) та в інших провідних країнах Європи.

Наприклад, усім відома транснаціональна корпорація *Volkswagen AG* входить у трійку найбільших світових авто-

виробників, випускаючи автомобілі під 12 торговельними марками. Успіх прийшов до цієї корпорації ще в минулому столітті й залишається досі [12].

Стрімке нарощення економічної потужності та завоювання провідних позицій у глобальній автомобільній промисловості ТНК ФРН можна пояснити їхньою активною участю у процесах економічної глобалізації й вмілим застосуванням тактик і стратегій зарубіжної експансії німецькими виробниками транспортних засобів усіх сегментів та рівнів [3, с. 316]. Хоч і ця країна застосовує застарілу німецьку модель регулювання антимонопольного законодавства, що полягає в повному праві заборони тих чи інших угод зі злиття і поглинання, якщо в результаті виникає або посилюється домінантне становище господарюючих суб'єктів на відповідному товарному ринку, але завдяки розвиненій економіці та потужним компаніям і досі є однією з провідних країн світу. Україна може взяти від цієї країни досвід побудови економіки, злагоджених стосунків з іншими країнами та досвід захисту від монополії.

Як зазначає І. Шкурат, пріоритетним може стати правильне дотримання транснаціональними корпораціями обережної позиції, а також стеження за своїми вкладеннями зі спрямуванням водночас своїх інвестицій у різні сфери. Варто пам'ятати, що у своїй діяльності потрібно запобігати можливості монополізації та використання панівного ринкового становища ТНК у цілях, не сумісних із цілями національного розвитку [11, с. 374].

Якщо говорити про Україну, то в національній економіці поки що не створено ефективного конкурентного середовища. Також залишаються малодієвими та неефективними механізми державного регулювання природних монополій. Сьогодні ціни й тарифи на їхні послуги не відповідають економічним розрахункам [2, с. 14]. На нашу думку, це виникає через те, що не створено сучасної державної системи регулювання діяльності суб'єктів природних монополій. Держава та її антимонопольні органи ще досі не навчилися дотримуватися вимог законодавства, щоб допомогло правильно регулювати діяльність суб'єктів господарювання. На жаль, найбільш монополізованими залишаються ринки платних послуг, які здійснює держава.

Якщо звернутися до досвіду зарубіжних країн, то вдалим прикладом може стати США, адже саме ця країна стала історично першою країною, що почала здійснювати, по суті, антимонопольну політику. Безпосереднім об'єктом антимонопольного регулювання в цій країні виступає господарська практика компаній. Діяльність таких компаній є багатогранною та не може бути повністю охоплена спеціальними правилами або законами, тому саме цим можна пояснити деяку узагальненість формулювань основних антитрестовських законів, неоднозначність їх тлумачення судами під час розгляду конкретних справ. Це допомогло органам антимонопольного захисту віднайти ефективні підходи щодо захисту предмета діяльності компаній, змінити пріоритети антимонопольного регулювання, а також створити необхідність індивідуальної оцінки під час розбору конкретних антимонопольних справ [6, с. 78].

Проте криза в економіці внесла свої корективи, й раніше успішний досвід США зазнав змін. Регулювання економіки в останні роки стало більш жорстким в одних сферах і більш м'яким – в інших. Однією з вічних тем новітньої економічної історії Америки було й залишається питання про те, коли та наскільки держава повинна втручатися в підприємницьку діяльність й регулювати її [5, с. 63].

Ми погоджуємося, що будь-яка держава повинна бути зацікавлена в ефективній співпраці з корпоративним сектором, а також сприяти створенню умов для його розвитку та міжнародній експансії. Наприклад, консолідація національних компаній шляхом злиття є нині єдиною можливістю протистояти поглинанню з боку провідних світових ТНК. Об'єднуючись і поглинаючи одна одну,

компанії концентрують у своїх руках економічну владу, здійснюють вплив на розвиток окремих ринків і на економічну політику окремих держав [2, с. 15]. Однак і в цьому випадку є свої негативні моменти.

Події, пов'язані з епідемією COVID-19 та карантинними заходами, призвели до різкого падіння обсягів злиття та поглинань у першому кварталі 2020 року. Через форс-мажорні обставини значну частину угод було заморожено. Інвестори не відмовлялися від угод, але, остерігаючись потенційних економічних ускладнень у майбутньому, були змушені їх відтермінувати [9, с. 50].

Також негативно на діяльності міжнародних компаній відбилися події на сході України, відбулося зменшення частки інвестицій, скорочення кількості філіалів і дочірніх підприємств через великі ризики, особливо у східній частині України [7, с. 121].

Нині вагомий внесок у розвиток національної економіки робить розвиток транснаціональної корпорації «АТБ-Маркет», прибутки якої сягають 104,9 млрд грн. Виділяються зростанням показників компанії «Укрзалізниця» та український меткомбінат ММК ім. Ілліча, який входить у групу «Метінвест» (80 млрд грн сумарний щорічний дохід). Також така компанія, як «Сільпо-Фуд» (209 млн грн прибутку), що входить до Fozzy Group, об'єднує мережі маркетів «Сільпо», «Фора», Fozzy, Le Silpo, Thrash, RINGOO та мережу аптек «Біла ромашка» [4].

Варто зауважити, що 2008 р. Верховна Рада України ратифікувала протокол приєднання нашої держави до Світової торговельної організації, що стало вагомим поштовхом вступу України до світової арени міжнародних економічних відносин. Проте і в цьому випадку не все так успішно. Основною проблемою є невідповідність національного антимонопольного законодавства нормам міжнародного права, і цю проблему можна буде розв'язати, якщо внести відповідні зміни. Поки що національне антимонопольне законодавство є більш жорстким, ніж законодавство країн Європейського Союзу [2, с. 15].

Нині чинне національне антимонопольне законодавство є застарілим і не відповідає сучасним канонам. На

нашу думку, саме через цю проблему вітчизняні компанії не можуть скласти конкуренцію провідним компаніям не лише Європи, але й світу. Також каменем спотикання є брак нормативного акта, який регулював би порядок визначення штрафів за порушення антимонопольного законодавства. Авжеж у національному законодавстві є Закон України «Про захист економічної конкуренції», але він не може охопити всі важливі аспекти. Згодом це може призвести до накладання Антимонопольним комітетом України необґрунтованих великих або занадто низьких штрафів на суб'єктів господарювання, які й без того не в найкращому становищі.

Ще однією проблемою, на нашу думку, є невизначеність у підвідомчості спорів, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, адже на практиці вони розглядаються як адміністративними, так і господарськими судами. Важливим є те, що ми втрачаємо час на розбудову гідної країни – інвестора. У короткостроковій перспективі переважна частина країн просто втрачатиме економічну, політичну та інформаційну незалежність від дій потужних ТНК. Ба більше, країни, що розвиваються, будуть дедалі сильніше відставати за рівнем інформатизації та розкриття національного потенціалу [9, с. 50].

**Висновки.** З проведеного нами дослідження виявляється, що Україна поки що не готова стати впливовим гравцем на міжнародній арені, але вона прагне до розширення власних транснаціональних компаній. Для національної економіки України за умови створення відповідного зовнішнього середовища, зокрема податкового стимулювання, формування українських ТНК може стати одним зі стратегічних пріоритетів. Активізація розвитку ТНК в Україні також сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, забезпечить виживання національних підприємств у складних економічних умовах. Водночас забезпечення балансу між іноземними і українськими ТНК загострить конкурентну боротьбу на внутрішньому ринку та сприятиме кращому задоволенню потреб споживачів більш якісною продукцією.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Проект норм, касаючихся обов'язностей транснаціональних корпорацій і других підприємств в області прав человека от 26.08.2003 г. *Экономический и социальный совет ООН*. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/E/CN.4/Sub.2/2003/12> (дата звернення: 19.03.2021 р.)
2. Бакалінська О. Актуальні проблеми антимонопольного законодавства України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 12. С. 14–17.
3. Глуцєвська А. Трансформація глобального ланцюга створення вартості автомобільних ТНК ФРН. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. № 1. С. 313–319.
4. Головнєв С., Віннічук Ю. 200 найбільших компаній України 2019 року. URL: [https://biz.censor.net/resonance/3218608/200\\_payiblishih\\_kompaniy\\_ukrani\\_2019\\_roku](https://biz.censor.net/resonance/3218608/200_payiblishih_kompaniy_ukrani_2019_roku) (дата звернення: 21.03.2021).
5. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Гелиос АРВ, 2012. 352 с.
6. Кирцнер И. Конкуренция и предпринимательство. Москва : Социум, 2010. 288 с.
7. Пенська І. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України. *Міжнародна економіка та менеджмент*. 2015. № 3. С. 114–124.
8. Сіденко В. Україна задіяна в глобалізації асиметрично. URL: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/opinion/10/263#op263> (дата звернення: 19.03.2021).
9. Ставицька А., Перетятко А. Функціонування транснаціональних компаній в Україні та світі. *Світове господарство та міжнародні економічні відносини*. № 48. 2020. С. 48–53.
10. Чернова О., Пазиніч О. Транснаціональні корпорації в міжнародній економічній системі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 12. С. 24–26.
11. Шкурат І. Транснаціональні корпорації як ключова домінанта збільшення ступеня залученості України в глобалізаційний процес. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 2 (4). С. 370–379.
12. Компания Volkswagen AG: история успеха одного из 3 крупнейших автоконцернов в мире. URL: <https://columbauto.com.ua/blog/kompaniya-volkswagen-ag-istoriya-uspekha-odnogo-iz-3-krupneyshikh-avtokontsernov-v-mire/> (дата звернення: 20.03.2021).
13. Agricultural Bank of China. Forbes. URL: <https://www.forbes.com/companies/agricultural-bankofchina/?list=global2000#27f9de6318d0> (дата звернення: 20.03.2021).
14. Draft United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations 1983. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-legal-materials/article/draft-united-nations-codeof-conduct-on-transnationalcorporations/77FAB2464C062A749DED60D7CE847497>.